

מחקרים בקליטת עליה

עלייה וקליטה בישראל - סקירת ספרות

רחל טוקטלי

סוניה מיכאלי, אלק אפשטיין ונינה חיימץ, עורכים
אתגר לאומי, עלייה וקליטה בישראל בשנות האלפיים, 2007
המשרד לקליטת העלייה, הסוכנות היהודית לארץ ישראל,
עריית אשדוד, אוניברסיטת בר-אילן

המאמרים בספר דנים באתגר הלאומי שמציבים לישראל העולים מברית המועצות לשעבר, המונים כמיליון נפשות והם עתירי הון אנושי, אנשי תרבות, משכילים ובעלי פרופסיות, רובם חילוניים ומיעוטם דתיים.

פרופ' תמר הורוביץ ('ארבעה תסריטים לקליטת יוצאי ברית המועצות לשעבר בישראל', עמ' 13-34) מתארת את השינויים שחלו בתבניות ההטמעה של העולים לישראל בעשורים האחרונים ואת תנועתן לכיוון של פלורליזם מתון. העולים מתגוררים בעיקר בערים בינוניות ובפרברים במרכז הארץ, שם הדיור זול יותר וקיימים בסביבה מקורות תעסוקה. הם הקימו עשרות ארגונים המסייעים להם בפתרון קשיים וכן למטרות שונות אחרות. הם גידרו עצמם במובלעת בדלנית אתנית-תרבותית, שבה שולטת הלשון הרוסית ושבמסגרתה הם מקיימים רשת של עיתונים וכתבי עת, תיאטרון, ספרות ומערכת חינוך משלימה. כמו-כן הם מפעילים עסקים מגוונים, חנויות מזון וחנויות ספרים. אבל הבידוד אינו מלא. הם משלבים את הלשון הרוסית עם שימוש בעברית שנדרשת לתפקודם בישראל, מחזיקים בשתי אזרחויות ומקיימים קשרי תיירות, מסחר ותרבות עם מולדתם הישנה. האוכלוסייה הישראלית הוותיקה נחלקת בעמדותיה, בקווים גסים, כלפי העולים מברית המועצות לשעבר: אשכנזים-חילוניים-משכילים-בעלי הכנסה גבוהה מעריכים את תרומתם של העולים במדע ובכלכלה; ואילו מזרחיים-דתיים-לא משכילים-בעלי הכנסה נמוכה, וכן גם ערבים ודתיים מבטאים עמדות שליליות כלפי העולים הללו.

ד"ר סבינה ליסיצה ('ישראלים דוברי רוסית בכלכלה, חברה ותרבות', עמ' 35-54) מסבירה את הקושי לשלב את העולים בתעסוקה שמיישמת את הידע המקצועי שלהם ושומרת על הסטטוס התעסוקתי שלהם במלואו, לרבות התאמת העבודה לרמת ההשכלה, רמת ההכנסה, סיכויי קידום וביטחון פנסיוני. יתר על כן, בקרב העולים עצמם נוצר ריבוד מעמדי בין אליטות מקצועיות ועסקיות לבין קבוצות חלשות.

לזהות הדו-ערכית שהייתה ליהודים בברית המועצות - זהות רוסית-יהודית, נוספה זהות שלישית: ישראלית. אמנם האידיאולוגיה הציונית ממתנת את הניכור כלפי הזהות הישראלית,

* ד"ר רחל טוקטלי היא סוציולוגית. עוסקת בשנים האחרונות בחקר חינוך מבוגרים.

אולם ההתבוללות בתרבות המוצא וההתארגנות היוצאת-דופן של ציבור עולים זה מחזקות את פזורת המהגרים על חשבון הזהות הישראלית ומאטות את תהליכי הקליטה בישראל. רבים מהם מדווחים על הרגשת בית בישראל ועל גאווה בישראליות, אך הכרתם את התרבות הישראלית אינה גבוהה, ואין להם יחס או מחויבות כלפיה. הם גם ממעטים ביחסים חברתיים עם ישראלים, וחיי החברה שלהם מתנהלים בתוכם. עם זאת, במידה שהם נפגשים עם ישראלים ותיקים הם שבעי רצון מהיחסים האישיים שנוצרים.

ד"ר אלק ד' אפשטיין וד"ר נינה חיימץ (גלי העלייה כמעצבי המרחב התקשורתי: רב לשוניות של העיתונות הישראלית ודרכי התהוותה', עמ' 57-74) מדגישים כי העולים מברית המועצות לשעבר מעדיפים לחיות חיי תרבות עשירים בשפת האם, ועם זאת לפתח רב-לשוניות: רוסית-עברית-אנגלית. ריבוי ערוצי התקשורת בשפה הרוסית עיתונים, רדיו, טלוויזיה, כתבי עת, אינטרנט מפחית את הלחץ לעבור לעברית. האנגלית נדרשת לצורך השתלבות בתהליכי הגלובליזציה. בכלל, החידושים הטכנולוגיים הקשורים בגלובליזציה תורמים לפריחת התקשורת האלקטרונית והמודפסת בשפות ייחודיות.

ד"ר נלי אליאס (תפקידיה של תקשורת ההמונים בעת משבר: המקרה של העולים מחבר העמים בישראל', עמ' 75-96) מסבירה כי השיקול המרכזי של יוצאי ברית המועצות לשעבר בבחירת כלי תקשורת בעברית הוא הצורך לקבל מידע עדכני, מפורט ומהימן, המגיע ממקורות אובייקטיביים ומקצועיים, על המתרחש בישראל. צורך זה, שהורגש בזמן אינתיפאדת אל אקצה, מגביר את תחושת השייכות לישראל, מצמצם את הلم התרבות ומאיץ את ההשתלבות בחברה הישראלית. עם זאת, העולים מברית המועצות לשעבר הם משתמשים כבדים בכל סוגי התקשורת ברוסית, המספקים מידע על המתרחש במולדת הישנה והממלאים צרכים של התבדלות ושל צריכה תרבותית ברמה גבוהה בהשוואה להיצע הישראלי. יוצא אפוא שניכרת בקרב עולים אלה נאמנות שבטית לתקשורת הישראלית יחד עם זיקה חזקה לתרבות הרוסית. בהדרגה, הופכים העולים לחלק מהנרטיב הלאומי, 'לאחים בדם'.

ד"ר זאב חנין (האליטה החדשה של דוברי רוסית בישראל', עמ' 99-114) מתאר את השתייכותם הפנימית של העולים מברית המועצות לשעבר לפי שנות העלייה לארץ: שנות ה-70, ה-80 וה-90 של המאה ה-20 ולפי המקום שממנו באו. יש בהם פוליטיקאים מקצוענים, שייצגו את בוחריהם בממסד הפוליטי הארצי והמקומי; יש אידאליסטים לאומיים פטרוטים, שהיו פעילים במחתרת היהודית-ציונית בברית המועצות; ויש פרגמטיסטים, המונעים משיקולי קריירה. אשר להתפלגות לפי המקום שממנו באו, מבחינים בין יוצאי ערים מטרופוליטניות כגון מוסקבה, שהן מרכזי תרבות גדולים, לבין יוצאי מקומות קטנים פריפריאליים. מפלגות העולים בישראל הן כוח פוליטי לגיטימי. 'ישראל בעלייה' ו'ישראל ביתנו' משלבות ציונות קלאסית עם אידיאולוגיה נאו-ציונית; מפלגת 'הבחירה הדמוקרטית' [של רומן ברונפמן, שאינה קיימת עוד] היא שמאלית ואנטי דתית. המפלגות הללו מגלמות גם אינטרסים קהילתיים, אתניים, לאומיים ומעמדיים.

דב קונטור (משבר הזהות של הקולטים מול חיפוש הזהות', עמ' 117-127) קובל על מעמדם של העולים מברית המועצות בישראל. העולים המשכילים, בני מעמד הביניים ומעלה, מתחככים עם קבוצות אוכלוסייה ממעמד נמוך יותר. סיכוייהם להתקדם בפרופסיות שלהם נפגעים בשל זכויות הממסד הוותיק. לטענתו, מי שמכיר את התרבות הרוסית והספרות רוסית מבין שכל מה שהישראלים יכולים להציע מבחינה תרבותית לעולים אלה מתמקד בתכנים מהותיים העוסקים בגורל היהודי, שכן יש להם רקע דל ביהדות. אבל החברה הישראלית אינה מעוניינת או אינה מסוגלת לכך. לדידו של המחבר, האינטגרציה האמיתית של עולים מברית המועצות לשעבר

מתקיימת בחוגים מיידיים של חזרה בתשובה, בחוגים של מדעי היהדות באוניברסיטאות וביישובים מעבר לקו הירוק.

פרופ' אילנה שוהמי וד"ר סמדר חוניצה שמידט ("השפה העברית כנכס וכמשול", עמ' 131-143) בדקו את ידיעת הלשון העברית בקרב עולים מברית המועצות בשלושה מקצועות: רופאים, מורים ועובדים טכניים. הן מסבירות כי הידע הלשוני הנדרש מהעולים בתחום התעסוקה מתמקד בביצוע מטלות מקצועיות ספציפיות בארבע מיומנויות היסוד: קריאה, כתיבה, דיבור והבנת הנשמע. הן מצאו כי רמת הידע הלשוני בתחום המקצועי אינה גבוהה. התוצאות היו טובות יותר בהבנת הנשמע וגרועות יותר בכתיבה. הרופאים קיבלו ציונים טובים יותר, המורים באו אחריהם בהפרש קטן, ואילו העובדים הטכניים פיגרו מאחור. משתנים שהשפיעו על הידע הלשוני היו: משך השהייה בארץ, ורמת ההשכלה. בוגרי אולפן א' לא הצליחו לבצע את המטלות, בוגרי אולפן ב' ידעו מעט יותר ואילו בוגרי האולפן המקצועי היטיבו לדעת עברית יותר מהאחרים. הנחקרים הבינו שידעת הלשון נחוצה להצלחתם המקצועית ואמרו שהם מעוניינים ללמוד. החוקרות מציעות להכין תוכניות לימוד כלליות, ישימות למקצועות רבים, ושמהן יעברו אנשי המקצועות השונים לתוכניות ספציפיות.

פרופ' אסא כשר ('אל תגעו בחוק השבות', עמ' 171-178) סבור כי למרות המתח בין מדינה יהודית לבין מדינה דמוקרטית, ניתן לקיים את השילוב הזה בפרופיל הגבוה האפשרי. הוא קורא לשמר את חוק השבות וטוען כי לאף אחד אין מונופול על זהות העם היהודי. אתגר הגיור נוגע ל-250 אלף לא יהודים, בעוד קצב הגיור המגיע לאלף לשנה אינו עונה על הצורך.

ד"ר אשר כהן ('חשיבות הגיור כדרך של התמודדות עם האתגר הלאומי', עמ' 179-189) מסביר כי בשל קשיי הגיור נוצרת בארץ קבוצה של לא-יהודים שעברו מעין 'גיור סוציולוגי': הם גדלו בארץ, התחנכו בבתי ספר ממלכתיים ומשרתים בצבא, אבל אינם רשומים במרשם האוכלוסין כיהודים. המחבר טוען כי אין להסתפק בכך וכי צריך לאפשר לאנשים אלה להתגייר, אלא שהחסמים בתהליך הגיור מכבידים. דרישות הלימוד, דרישות הנוגעות לאורח החיים של המתגיירים והפיקוח על התנהלות החיים בהתאם לדת, מרתיעים רבים. ד"ר כהן קורא לעצב מדיניות גיור מקילה ולערב בכך את המתנ"סים, את האוניברסיטאות ואת צה"ל.

פרופ' בנימין איש שלום ('הגיור בישראל - אתגרה ומבחנה הגדול של הציונות', עמ' 191-198) דן גם הוא בקבוצת הצעירים הלא יהודים שהתחנכו וגדלו בארץ כישאלים וכיהודים. מספרם של צעירים אלה גדל והולך, ודחייתם תעמיק את הניכור ואת ההתנתקות מהחברה הישראלית. המחבר מביע חשש שהתביעות של כלל עולי רוסיה לנישואים מחוץ להלכה ולנישואים לא אורתודוקסיים יובילו לביטול מעמד הרבנות ולפיצול הרקמה החברתית העדינה שעוד קיימת בחברה הישראלית. הוא מספר כי במכון ללימודי יהדות שבראשו הוא עומד עלה מספר המעוניינים בגיור ל-80% כעבור חודשיים של לימודים. המעוניינים הם בעיקר נשים, בני נוער וחיילים. פרופ' איש שלום קורא לרבנות הראשית ליטול תפקיד מנהיגותי, להכיר במציאות הדינמית, ולשאת באחריות להובלת שינוי כדי שכל האנשים הזקוקים לכך יוכלו לעבור גיור נורמטיבי.

ד"ר סוניה מיכאלי, ד"ר נינה חיימץ וד"ר אלק ד' אפשטיין ('ושבו בנים לגבולם', עמ' 201-209), קובעים כי מאז הקמת המדינה ירדו מהארץ 642 אלף ישראלים. מרבית היורדים הם צעירים, משכילים, אינדווידואליסטים, שמניעיהם היו בעיקר פרגמטיים ושראו בירידה דרך לקידום אישי. היחס ליורדים השתנה במרוצת השנים. מספר היורדים עלה בהדרגה, וב-2006 התאזן היחס בין עולים לבין יורדים: כ-20 אלף לכאן ולכאן. שיעור היורדים מקרב העולים גבוה. הסיבות לירידתם:

רצון לשפר את המצב הכלכלי, לימודים בחו"ל, הזדמנויות למחקר, וגם המצב הביטחוני. הם מהגרים בעיקר לקנדה, לארה"ב, לבריטניה, לצרפת, לארגנטינה ולארצות מוצאם בחבר העמים.

יהודית רוזנבאום תמרי ('עולי ברית המועצות לשעבר: מניעי עלייה ומחויבות לחיים בישראל', עמ' 211-238) בדקה את מניעיהם של העולים מברית המועצות לשעבר. היא מסווגת את העולים לשלושה טיפוסים, בהתאם למניעיהם להגר לישראל:

(1) עולים שעוזבים את ארצם ממניעים פרטיקולריים של דחייה (קושי לחיות כיהודים בברית המועצות בשל אנטישמיות ואפליה), וממניעים פרטיקולריים של משיכה לישראל (רצון להבטיח את עתיד ילדיהם). 60% מן העולים נמנים עם סוג זה;

(2) מהגרים ממניעים 'אוניוורסליים' (שאיפה לשפר את מצבם הכלכלי ולהבטיח את העתיד המקצועי-הכלכלי של ילדיהם). 20%-25% מן העולים נמנים עם סוג זה;

(3) מהגרים בלית ברירה, כאלה שעזבו את ארצם ממניעים אוניברסליים כלכליים ומקצועיים אבל הגיעו לישראל בלית ברירה, לאחר שלא התאפשר להם להגר לארץ אחרת, או כתוצאה מהחלטה שלא הייתה שלהם. עם אלה נמנים 10%-15% מן העולים. ב-1991, מניעי הדחייה מארץ המוצא והמשיכה לישראל היו יותר פרטיקולריים; ב-1995 גברו מניעי העזיבה האוניוורסליים, הכלכליים והמקצועיים, ואילו מניעי המשיכה לעלייה היו פרטיקולריים.

הוב הנחקרים הביעו מחויבות להישאר בישראל והצהירו שאילו היו צריכים להחליט שוב, היו באים לארץ. עם זאת, ישנו מיעוט ששוקל ירידה. בקרב העולים שבאו ב-2001 ממניעי הגירה ולא ממניעי עלייה ניכר פיחות הדרגתי במידת המחויבות לישראל (44%). הם צופים פחות סיכויים להצלחה בארץ וחשים יותר ניכור חברתי. נמצא קשר בין סוג המניעים לעלייה או להגירה ועוצמתם לבין מידת המחויבות לחיות בישראל. כשהמניע הוא הרצון לחיות כיהודים ולממש קשר עם קרובים וידידים, המחויבות להישאר בארץ גבוהה; כשהמניעים הם כלכליים ומקצועיים, המחויבות תלויה במידת התממשות הציפיות בתחומים אלה.

Alek Epstein & Vladimir (Zeev) Khanin (eds.), Every Seventh Israeli: The Jews of the Former Soviet Union - Patterns of Social and Cultural Integration of the Russian-Speaking Immigrants. 2007. Bar Ilan University.

אסופת המאמרים המקובצים בספר מתמקדת בהיבטים שונים של הווייתם של העולים מברית המועצות לשעבר.

Prof. Larissa Remennick, 'The Components and Determinants of the Integration Process Among First Generation Russian-Jewish Immigrants in Israel', pp. 15 – 50.

המחברת בדקה פרופילים של מהגרים שמוכנים להשתזר בישראל לעומת מתבדלים משני עברי המתרס, ותיקים ועולים. האינדיקטורים לשילוב במחקרה הם: (1) שליטה משתפרת בלשון העברית וצמיחת דו-לשוניות; (2) תעסוקה במקצוע בזרם המרכזי של הכלכלה; (3) צמיחת רשתות חברתיות

שכוללות גם ותיקים; 4) מעברים בצריכת תרבות ותקשורת מהרמה האתנית לכיוון הזרם הראשי של החברה. הנחקרים היו: א) עולים שהגיעו ב-2001 וששהו בארץ מאז; ב) ישראלים ילידי הארץ. הממצאים חיזקו את ההשערה שהצלחה מקצועית משמשת אפיק ראשי לשילוב. מאחר שהאינטגרציה המקצועית לא הצליחה כל-כך, נוצרה כלכלה אתנית. הרשתות הלא פורמליות שבהן מעורבים העולים שנחקרו הן בעיקר אתניות. העולים מעדיפים צריכה אוטונומית בכל תחומי התרבות, לרבות בתחום החינוך. צריכת טלוויזיה בעברית משמשת בעיקר למטרה האינסטרומנטלית של קליטת חדשות מהימנות.

גורמים שהובילו להתפתחות מגמות של דו-תרבותיות: גיל צעיר, השכלה גבוהה, תעסוקה מוצלחת, משך שהייה בישראל, הורות לילדים בגיל בית הספר, שני הורים יהודים, מורשת יהודית במשפחה, מוצא ממרכזים מטרופוליטניים גדולים. לעומת זאת, המתבדלים והמסתגרים בקרב העולים הם אנשים שהגיעו בגיל מבוגר, פחות משכילים וכאלה שלא נקלטו בעבודה מוצלחת. אנשים אלה מגלים יותר עניין בתרבות האתנית ואינם יודעים עברית. בקרב הישראלים, אלה שפתוחים יותר לקשרים אישיים עם העולים הם צעירים, משכילים, חילוניים ואשכנזים.

בדור הראשון של העולים, האינטגרציה בחברה הכללית מתמשכת ואינה דווקא חד-כיוונית. מציאות תרבותית כפולה יוצרת היברידיזם של דו-תרבותיות. את העלייה מברית המועצות לשעבר מאפיינת אינטגרציה בעבודה ובהקשרים ציבוריים מתוך הסתגלות אינסטרומנטלית כדי להישדך, יחד עם אתניות בדלנית בבית ובין חברים, בחיים הלא פורמליים. המפגש של העולים במקום העבודה מקדם אינטגרציה כדי לקדם את הצד המקצועי והכלכלי, אבל גם מטפח יצירת קשרים חברתיים חדשים עם אנשים ברמתם.

המחברת מציינת ממצאים מיוחדים שעלו במחקר זה, כלהלן: בקרב הצעירים ניכרת אינטגרציה נרחבת ומהירה יותר; למבוגרים קשה יותר לשבור את מעגל הבידוד האתני; ילדים בבית-הספר מקדמים אינטגרציה של הוריהם באמצעות הקשר שנוצר עם הורי החברים של ילדיהם; גברים משתלבים יותר במובנים אינסטרומנטליים מקצועיים, ואילו נשים מגלות יותר מיומנויות חברתיות והן משתלבות יותר בצד החברתי.

Prof. Tamar Horowitz, 'Pluralism and Perspective Diversity Regarding Israeli Educational Policies Towards the Russian-Speaking Immigrants, pp. 51 – 84.

המחברת טוענת שלא נקבעה בפועל מדיניות חינוכית-תרבותית כלפי יוצאי ברית המועצות לשעבר, וכך ניתנה לבתי הספר אוטונומיה בנושא זה. למרות הדיבורים על מודל רב-תרבותי, לתרבות הרוסית אין לגיטימציה במערכת החינוכית הפורמלית, שבה שלטת הפרספקטיבה של אסימילציה (הטמעה). התוכניות שהופעלו הן אסימילטוריות וכוונו להנחלת יהדות וציונות. תוכנית 'קרב', שמטרתה גישור תרבותי וחברתי, מכוונת בעצם לחיבור חד-כיווני של המהגרים לחברה הוותיקה בארץ. לעומת זאת, מטרתה של תוכנית 'נעלה' היא להביא בהדרגה לאינטגרציה ולא לאסימילציה ולנתק מהבית. לימוד השפה הרוסית בבתי הספר הותר כתוספת לשיעורים הרגילים שניתנה על ידי משרד הקליטה, אך לא שולב במערכת השעות הפורמלית. גם על הבחינות בעל-פה בשפה הרוסית הוטלה מגבלה. במערכת החינוך רווח סטראוטיפ של התלמידים הרוסים המצליחים, בעלי מוטיבציה גבוהה, ומשום כך מתעלמים מהת-משיגים שנושרים ומנוער בסיכון. בהעדר מדיניות כללית, נוצרו בבתי הספר מודלים שונים. במקומות שהמנהלים ראו בעולים נכס חיובי, הוכנסו חידושים פדגוגיים; לעומת זאת, מנהלים שראו בעולים נטל, הנהיגו בעיקר פיקוח, למניעת נזקים.

ההורים מעדיפים שילדיהם ילמדו בשתי השפות. הם מעוניינים להפיק מבית הספר מה שניתן ולהשלים לימודי רוסית, מוסיקה וכד' במסגרות נוספות לא פורמליות ובשיעורים פרטיים. הם שולחים את ילדיהם לרכיבים למעונות יום המתנהלים ברוסית. בי"ס 'שבח-מופת', ש-90% מתלמידיו הם עולים, הצליח להעלות את הרמה והגיע להישגים גבוהים ביותר. המורים ברשת 'מופת' וברשת 'איגום' הם יוצאי ברית המועצות לשעבר.

בין התלמידים נוצרו שלושה טיפוסים קבוצות: (1) עולים שאינם מעוניינים בשילוב ותופסים את הישראלים כגזעניים; (2) ישראלים שטוענים כלפי הרוסים שהם מתנשאים ומדברים רוסית; (3) בני נוער שניתן להעבירם בין הקבוצות.

לסיכום, פרופ' הורוביץ קובעת כי למרות הפלורליזם התרבותי בישראל, מערכת החינוך נותרה מונוליטית. היא ממליצה לממש גם בחינוך פלורליזם רב-מודלים.

Dr. Nina G. Kheimets & Dr. Alek D. Epstein, 'Language Education in the Trilingual Situation: The Post-Soviet Jewish Intelligentsia in Israel between State, Community and Labor Market', pp. 85 – 116.

בישראל, שוק העבודה מחייב ידיעת עברית ואנגלית. בקרב העולים מברית המועצות לשעבר, שאינם מוכנים לזנוח את שפתם הרוסית, נוצר מצב תלת-לשוני: רוסית במשפחה ובקהילה; עברית כלפי הרשויות, העבודה והאוכלוסייה הוותיקה; אנגלית לקידום בעבודה אקדמית ופרופסיונלית. בברית המועצות דוכאה העברית ונאסר ללמוד אותה. ב-1963 יצא לאור מילון עברי-רוסי והותר ללמוד אבל לא ללמד את הלשון העברית, ואי-אפשר היה להירשם כמורים לעברית. נוצרה רשת שפעלה למען הפצת הלשון העברית, התרבות היהודית והזהות הלאומית. כיום, העולים מרוסיה מייחסים יוקרה רבה לתרבות הרוסית ורוצים לשמרה אצל ילדיהם ולקיים בידול תרבותי. לפני ההגירה הייתה להם אוריינטציה לעתיד; אחרי ההגירה הם מדגישים את משמעות העבר. במרוצת הזמן, ביטויים בעברית חודרים לרוסית ונוצרת 'רוסית של עולים'. גם פריטי לבוש, מאכלים, דפוסים פנאי ואורח החיים משתנים, אף כי ביתר איטיות, לקראת הטמעת דפוסים ישראליים.

Dr. Shulamit Kopeliovich, 'Dilemmas of Russian-Hebrew Bilingualism in the Immigrant Family', pp. 117 – 142.

עולים מברית המועצות לשעבר שואפים לשמר את השפה והתרבות הרוסיות בקרב ילדיהם, גם כדי לאפשר תקשורת טובה בין שלושה דורות במשפחה וגם מתוך הערכה והערצה לתרבות הרוסית. תגובות הילדים נעות בין קבלה גאה של מגמה זו לבין דחייה טוטלית של שפת ההורים. חוויותיהם של הורים שרואיינו במחקר זה שונות: יש שנוקטים דרכים מחמירות ומשמעות שגורמות לתסכולים ויש שמנסים לעניין את הילדים בדרכים יצירתיות, מעניינות ומשעשעות ועל ידי בחירת תכנים מושכים ומסקרנים. ישנם גם הורים שמחליטים לוותר על הנוסטלגיה שלהם לרוסית לטובת תקשורת טובה עם הילדים וכדי למנוע מהם לחצים סותרים העלולים לפגוע בבריאותם הנפשית.

ראו גם מאמרה של המחברת בגיליון זה של 'הד האולפן החדש', העוסק באותו נושא.

Dr. Vladimir (Zeev) Khanin, ('Decline and Revival of 'Russian' Community Politics in Israel', pp. 143 – 174).

בניגוד לציפיות שהתארגנות הפוליטית ה'רוסית' תיעלם במרוצת השנים, חזר והופיע הקול

הרוסי' ככוח פוליטי עצמאי בבחירות שנערכו ב-2006. הגורמים לתופעה זו היו: (1) תת-ייצוג של קרוב למיליון אזרחים יוצאי ברית המועצות לשעבר במפלגות האחרות; (2) הגבלת השפעתם של העולים במוסדות של ממשלת שרון ששניים ממרכיביה החשובים, הליכוד ושינוי, קיבלו כ-60% מקולות העולים, ופיטורי השרים של 'ישראל ביתנו' בשל התנגדותם להתנתקות מעזה; (3) אי שביעות רצון מהמדיניות הסוציו-כלכלית של הממשלה ומההתעלמות מהצרכים ומהציפיות של העולים לתמיכה ולעידוד; (4) התנגדות להתנתקות החד צדדית מעזה (5) תחושת אפליה אתנית של העולים האלה מצד המשטרה נוכח אירועים מסוימים.

עמדו על הפרק שלושה מודלים: (1) חזרה למפלגות קהילתיות עצמאיות; (2) הכללת קבוצות מאורגנות במפלגות קיימות לשם קידום אינטרסים של העולים; (3) הקמת סניפים חזקים של מפלגות הזרם המרכזי, כתשתית ליצירת מפלגות 'רוסיות'. המודלים השונים התאימו לפוליטיקאים שונים ונעשו ניסיונות לממש אותם. מידת יעילותם של המודלים הללו לקידום האינטרסים של העולים שימשה נושא לוויכוח בקרב המצביעים, שנחלקו בעמדותיהם; מחציתם תמכו ברעיון של הקמת מפלגה רוסית עצמאית. 'הרחוב הרוסי' ניסה את שלושת המודלים.

מהבחירות ב-2006 עולות המסקנות הבאות: (1) הקול הרוסי השפיע על מידת הצלחתן של מפלגות הזרם הראשי, אבל לא צבר רווחים כקהילה. (2) כמו בשנות ה-90 של המאה ה-20, גבר מחדש הפיצול בין מפלגות לאומיות לבין מפלגות מגזריות. (3) הציבור הרוסי נוטה בשני שלישים לאגף הימני של הפוליטיקה הישראלית ובשליש אחד לאגף השמאלי. (4) בניגוד לדימוי, הקול הרוסי איננו רק של מחאה כלפי כל מפלגת שלטון. קיימות שתי תת-קבוצות בקרב העולים, זו שחברה מצביעים בתקווה לשפר את מצוקתם הסוציו-כלכלית וזו שחברה מצביעים לפי עמדותיהם האידאולוגיות. למרות ההבדלים הפנימיים, קהילת העולים דוברי הרוסית משתקפת כלפי חוץ כמאוחדת וכבעלת פוטנציאל אלקטורלי עצום. (5) ההנחה שבמרוצת הזמן העולים יצביעו עבור מפלגות ותיקות אוששה רק באשר להצבעה לליכוד, בעוד שרבים הצביעו בעד מפלגה משלהם. עם זאת, 'ישראל ביתנו', שזכתה בכמחצית מקולותיהם של העולים, נתפסת על ידם לא כמפלגה מתבדלת אלא כ'מפלגה רוסית עם מבטא ישראלי', מה שמצביע על זהות רוסית-יהודית חדשה, שקיבלה לגיטימציה בחברה הישראלית העכשווית, הפוסט-מודרנית והרב-תרבותית.

Dr. Nelly Elias & Prof. Dan Caspi, 'From Pravda to Vesty: The Russian Media Renaissance in Israel', 175 – 198.

תקשורת של עולים אמורה למלא תפקיד כפול: לשמר זהות אתנית וקשרים עם התרבות הישנה ובד-בבד לטפל בבעיות של אקולטורציה. אבל בישראל, הבידול היה למשאב חשוב לאליטה פוליטית שמעוניינת לשמר גבולות לשוניים ותרבותיים ברורים. בידול כזה נתאפשר במציאות שמקבלת תביעות מגזריות בלא לחשוש מאובדן הזהות הלאומית.

המדיה הרוסית בישראל הצליחה משלוש סיבות: (1) התפתחות אמצעי תקשורת מגוונים בארץ המוצא; (2) היווצרות ריכוזים גדולים של דוברי רוסית בעלי תחושה של זהות ייחודית ונבדלת; (3) מעבר לרב-תרבותיות בחברה הישראלית. אמצעי התקשורת מהווים חלק חשוב מחיי התרבות של העולים דוברי-רוסית בישראל ונודעת להם השפעה גדולה בציבור זה. הם תורמים ללכידות הקבוצה, להעצמתה ולהגדרת גבולותיה הסמליים - הומור, נורמות, ערכים תרבותיים. הם גם מסייעים לפיתוח עוצמתה הפוליטית של הקבוצה. במיוחד התמידו בהצלחתם אמצעי התקשורת המשודרים ועיתונים אלקטרוניים ברוסית.

המעבר לרב-תרבותיות בישראל מאפשר את חיזוק הקשר של אמצעי התקשורת האוטונומיים

של המהגרים עם תת-מערכות אחרות בחברה. הפוליטיקאים יוצאי רוסיה מעוניינים ברטוריקה של אינטגרציה בחברה הישראלית, אך הם גם זקוקים לתקשורת ייחודית לצורך קיום קשרים ישירים עם בוחריהם. אינטגרציה פוליטית ובידול תרבותי נתפסים כאסטרטגיה הטובה ביותר לקיום זהות היברידית.

Dr. Larisa Fialkova & Dr. Maria Yelenevskaya, 'Imagining Israel: Perceptions of East and West among Russian Speaking Jew', pp. 199 – 230.

יהודי רוסיה, שבעברם ההיסטורי נתפסו כ'מזרחיים', עברו בברית המועצות רוסיפיקציה ורואים עצמם כמערביים. רבים מהם מחזיקים בדעות קדומות נגד מזרחיים. הם ציפו לפגוש ישראל מערבית והתאכזבו. בייחוד סובלים מכך אלה מהם שגרים באזורים 'מזרחיים', שבהם הדיר זול יותר. הם רואים את ישראל כמזרח, שמשמעותו: רעש, צעקות, שוק, מסחר, מנטליות לוונטינית. יש בהם שסוברים שאתיופים ומרוקאים אינם יהודים. לדידם, יהודי הוא אשכנזי לא דתי, אירופי. יש בהם שמתלוננים על העדר תרבות והשכלה בקרב הוותיקים, ועל מתירנות המגדלת ילדים לא מחונכים ולא ממושמעים. יש בהם שתופסים את הישראלים כחמי מזג, קולניים, נחותים יחסית אליהם. יש שסוברים כי בישראל נפוצה גם התמכרות לסמים - ואילו הם מקבלים שכרות, אך לא שימוש בסמים.

ישנם עולים הרואים בישראל ארץ מעורבת ומבחינים בין 'אנשים שלנו', אירופיים, לבין מזרחיים: מרוקאים, אתיופים וערבים. לדידם, המערב הוא רוסיה. אנשי המערב הם יוצאי רוסיה שזכו למקצועות אקדמיים ופרופסיונליים. ישנם הסוברים שהעלייה שיפרה את פניה של ישראל - וזאת היא התמערבות. לפי תפיסה זו, הרוסים, על ידי שימור שפתם, תרבותם והרגליהם מקדמים התמערבות.

היו גם מרואיינים שהחזיקו בסטראוטיפים חיוביים על המזרח והביעו סימפתיה לטבע ולמוסיקה המזרחיים, שביעות רצון מהמתירנות, מטוב הלב, מהפתיחות ומהאירוח המזרחי, והערכה ליחס החם והסובלני לילדים ולכיבוד הזקנים המאפיינים את המזרח.

מאז האינתיפאדה, יש עולים דוברי רוסית שרואים בערבים איום וחוששים לגלות 'חולשה' כלפיהם. בספרות הרוסית, המזרח מלא יופי אקזוטי יחד עם יצרים בלתי מרוסנים ואכזריים, שניתן לנטרלם רק בכוח. הניגוד בין מזרח ומערב אינו יורד מסדר היום של העיתונות הרוסית בישראל.

Dr. Sabina Lissitsa, 'Russian Israelis – The Emergence of a Transnational Diaspora', pp. 231 – 256.

המחברת מונה מספר מושגים חדשים שמתאימים לתיאור העלייה מברית המועצות לשעבר: רב-תרבותיות, גלובליזציה, פזורה טראנס-לאומית שכוללת את שתי התרבויות. לטענתה, העולים מברית המועצות מהווים פזורה טראנס-לאומית בהתהוות. במפגש בין ותיקים ומהגרים, המהגרים מצפים לסובלנות ואילו הקולטים תובעים הסתגלות. כוח המיקוח בין הצדדים קובע את התוצאה. לדעת הכותבת, ההגירה הרוסית הגדולה והחזקה, מבחינת המשאבים האנושיים שהביאה איתה, הובילה ללגיטימציה של הרב-תרבותיות בישראל, אך ייתכן שדעה זו נובעת מאי הכרת ההיסטוריה של ישראל ותרבותה.

רוב העולים מרוסיה אינם מתכוונים להגר, אבל הם מעוניינים לשמר את ההון התרבותי שלהם ולקיים בישראל זהות מורכבת. זהות מורכבת מאפשרת את היווצרותה של פזורה טראנס-לאומית. הזהות הישראלית בקרב העולים מתחזקת בהדרגה, בתהליך שינוי זהיר מיהודי-רוסי ליהודי-ישראלי,

כשהמרכיב הרוסי ממשיך להיות חשוב גם בתהליך ההתקרבות לחברה הישראלית. הם מבטאים הזדהות רגשית חזקה עם ישראל, ועם זאת, הזהות הישראלית הקוגניטיבית שלהם חלשה. הישראלים הוותיקים, מצידם, מעוניינים בנאמנות רגשית ופוליטית של העולים, אך מוכנים לגלות סובלנות כלפי תרבות אוטונומית. המפגש בין שתי הגישות הללו ממתן את המתיחות בין שני הצדדים.

ברוסיה היו ליהודים שני מאפיינים: (1) תכנים אתניים לאומיים, תרבותיים והיסטוריים, אך לא דתיים; (2) זהות לאומית רוסית ושותפות גורל עם רוסיה. בארץ הם חשים כלפי היהדות יותר הזדהות רגשית מאשר זהות. הם מזדהים בעיקר עם קורבנות האנטישמיות ועם ההישגים המעוררים גאוה של יהודי התפוצות. ברוסיה, היהודיות מפרידה בין רוסים לבין יהודים; בישראל, היהודיות מקשרת בין ותיקים לבין מהגרים.

העולים ממשיכים לקיים קשרים אלקטרוניים ואחרים עם בני משפחה ועם ידידים שנשארו ברוסיה או שהיגרו לארצות אחרות. הם גם מקיימים פרויקטים משותפים בתחומים שונים עם האוכלוסייה הכללית ברוסיה ומנצלים את אזרחותם הכפולה לצורך זה. גם הקשרים טראנס-לאומיים בתחומי התרבות והאמנות מתפתחים ומסתעפים. המהגרים נעים בשני מרחבים תרבותיים. הם שונים מהישראלים הוותיקים אך גם מאלה שנשארו בארץ המוצא. הם משתמשים בשלוש שפות, מה שמצביע על ריבוי 'בתיים': רוסית - לצרכים חברתיים, תקשורתיים, אמנותיים, לצריכת ספרות ומדיה ולהשלמת החינוך; עברית - לשימוש בתחומי הכלכלה והפרופסיה; אנגלית - לקידום פרופסיונלי.

נאמנותם נתונה לקהילה שמשלבת את שני מקורות התרבות. בקשרים עם הוותיקים, ניכרת עזרה הדדית. הוותיקים, אשכנזים מבוססים וציונים מגלים קרבה לעולים, ואילו בעלי הכנסה נמוכה, החוששים מתחרות על מקומות עבודה, וגם החרדים מבטאים דחייה והדרה. מצד דוברי הרוסית יש נכונות להתקרב לבעלי זיקה לתרבות המערבית ולהתרחק ממזרחיים ומערבים. הם סבורים שהישראלים צריכים לאמץ מרכיבים של תרבותם ו/או של המערב המודרני ולדחות מרכיבים מזרחיים. הם מעוניינים בהורשת התרבות הרוסית מדור לדור, לא רק לצורך תקשורת עם ההורים אלא גם כדי לקיים קשרים עם בני משפחה בארצות אחרות ועם תרבות המוצא.

לקראת העתיד, ניתן לצפות ליותר אינטגרציה של ילדי העולים בחברה הישראלית. אשר להשפעת הגלובליזציה, זו מגיעה אל העולים גם דרך המסגרת של התרבות הישראלית. היא מאפשרת מגעים עם הפזורות השונות ועם ארץ המוצא, אך גם פותחת פתח לשפע חלופות חברתיות ותרבותיות מתחרות, לרבות התרבות הישראלית. הנתונים האמפיריים מצביעים על מעבר איטי ומייגע לכיוון הזהות הישראלית.